

ŽIVLJENJE IN DELO CVETKA GOLARJA DO LETA 1924

Življenje

Nekoliko vstran od središča Ljutomera, v obcestni sivi hiši sredi bogatega sadnega vrta, ob vznožju vinskih goric Jeruzalema, preživlja visoko starost Cvetko Golar. Lani sem ga obiskal. Vesel in nasmejan me je povabil v sobo: vsepovsod knjige, po stolih, mizah in po tleh, pravi bohemski nered. Še vedno rad bere, to sem slišal že od otrok, ko sem spraševal za pot: »A to je tisti, ki vsak teden hodi z nahrbtnikom v knjižnico po knjige.« Pa tudi piše, še raje pa obuja spomine. V dokaz, da se še vedno prišteva med »loške smojke«, mi je pokazal fotografijo lesenega kasetiranega stropa gosteške cerkve, ki ga v spalnici nad radijskim aparatom spominja domače vasice. Pomenila sva se o delu, o dolgem življenju, ki ga zaključuje nekoliko pozabljen daleč od priljubljenega Sorškega polja in loških hribov.

Najprej sva pobrskala po mladostnih spominih. Rodil se je 4. maja 1879 na Gostečem. Bil je sedmi otrok srednje bogate kmečke hiše (Gostče št. 14). Mati Marijana, Godčeva iz Drage, je bila baje v daljnem sorodstvu s Simonom Jenkom. Oče Jože je umrl, ko je imel Ferjan, tako so ga krstili v sorški cerkvi, šest let. Od matere je slišal, da ga je brcnil črn konj v prsi in od tega ni več ozdravel. Spominja pa se pogreba: »V Sori so takrat zidali novo farno cerkev in zvonovi so viseli v leseni lopi blizu groba. Gledal sem s strahom, kako so se zvonovi zibali in grmeli, da sem od strahu omahnil in se skoraj zgrudil v izkopano jamo.«¹ Kljub očetovi smrti mu ni bilo treba težko delati na kmetiji, saj so miljenčka — najmlajšega — razvajali vsi: sestre Micka, Marijana, Tona, Lenčka in Katra ter brat Janez, ki je bil določen za bodočega gospodarja. Ker se je mati bolj posvečala kmetiji, posebno po moževi smrti, je bil Frjanček prepuščen skrbi naglušne tete Maruše. Venomer mu je obljubljala deset goldinarjev, »ko bo novo mašo pel«. Še bolj pa ga je razvajala teta Anca. Živela je v bajti na robu gozda v velikem prijateljstvu z gozdnimi živalmi. Pri njej je vzljubil živali, naravo, obenem pa se z njenimi pravljicami navzel strahu pred temnim gozdom, breznom vaškega studenca v Pungertu, obenem pa je nabiral mačje oči, trobentice in druge cvetice po širnih poljih in se kopal v Sori. Seveda je moral tudi pasti, a bolj za šalo kot zares.

Strah in veselje, temni gozdovi loških hribov in svetla polja, ta nasprotja so bila polna ljudske domišljije, ki jo je v srečni brezskrbni mladosti bogato srkal razvajeni kmečki sinček, kajti zavedal se je, da je določen »za gospoda«. Saj se je zelo rad odrezal, ko ga je kdo vprašal, kaj bo postal: »Tak gospod, ki vsak' dan vin' pije.« Tudi mati, zelo pobožna žena, ga je določila za duhovnika.

Dne 16. septembra 1886 je prvič stopil v škofjeloško osnovno šolo in se spotoma naučil zapletenega vrstnega reda vasi do Loke: Suha Hosta je v Pungertu in Gostečem Draga. Toda vsakdanja pot v mesto je bila za malega učenca prenaporna, zato ga je mati dala v oskrbo Platišnikovi Franci. Take »vzgojiteljice« učenecv so bile v Škofji Loki znane prav do druge svetovne vojne. Pri njih so učenci stanovali, se hranili, skrbele so tudi za njihovo učenje, kakšno pa je bilo, pripoveduje Golar: »... sama (gospodinja, op. p.) ni znala brati, pa nas je tembolj priganjala k učenju. Osem do dvanajst dečkov nas je sedelo okrog mize. Pred seboj smo imeli odprte knjige ter vpili, da je letelo skozi ušesa. To kričanje je bilo naše učenje. Ta je imel pred seboj berilo, drugi računico...«¹ V prvem in drugem razredu je bil kljub takšnemu nemogočemu učenju med najboljšimi v razredu z oceno »vrlo sposoben«. V tretjem razredu je poslabšal oceni v nemškem spisu in pravopisu, vendar je bil še vpisan v Zlato knjigo, v četrtem razredu je bil že slabši, v slovenskem spisu ima oceno »dobro«, v nemščini pa »zadostno.«² V Škofji Loki je učence gospodinja vodila Za grad, na Krancelj, radi so stikali za kapniki v Gipsovi jami in se lovili po Starem gradu. Vse to je razvijalo bujno domišljijo mladega Cvetka. Najraje pa je hodil na Kamnitnik, od tu je videl rojstno vas Gosteče, po kateri je vedno hrepenel.

Leta 1890 je vstopil na ljubljansko gimnazijo. Postal je Murnov sošolec in sostanovalec poznejšega pisatelja Pavla Perka (sedaj župnik na Muljavi) in jezikoslovca Antona Breznika. Stanovali so v Florijanski ulici in izdajali domači list Slava. Literarno okolje — sošolci in sostanovanci so se ukvarjali s pisanjem — je vplivalo tudi na Golarja. Najprej se je poskušal v pesnikovanju.

Zelo rad se iz gimnazijskih let spominja Murna: »Ob koncu četrtega razreda se nas je zbrala večja družba v gostilni Pri kamniti mizi na Fužinah pri Ljubljani. Seveda smo bili dečki vsi srečni in veseli, ker je bilo konec šolskega leta. Malo vinjeni in razigrani smo rogovilili in kričali, dokler se nismo že na večer pognali v bližnjo Ljubljanico. Ravno sem nekje segal v skale in lovil ribe, ko me zgrozi klic: 'Murn bo utonil!' Planem po reki navzdol, kjer so se kopali drugi dečki, in se poženem v vodo, kjer se je sredi Ljubljanice otepal z rokami in se dušil Murn. Prijeli smo drug drugega za roke in kmalu je bil Murn spet med nami. Zdaj smo seveda nagajivo dražili prestrašeneга tovariša, ki je ležal na bregu...«³

Ta opis nam najjasneje predoči Golarjevo gimnazijsko dobo. Potepa se ob Ljubljanici, začenja s prvimi literarnimi poskusi in se temu primerno uveljavlja tudi v gostilniški družbi, pričanja okušati bohemske življenje, ko so »pili in peli«. Le-to ga je vedno tesneje pritegovalo, dokler ni prav usodno usmerilo njegove življenjske poti prav do konca — saj mi je še letos ob drugem srečanju z njim dejal o sedanjem življenju: »Včas' pijem, včas' pojem, včas' pa oboje.«

Bohemske življenje, ki se mu je vedno bolj vdajal, in lahek prodor med literature — o tem mi je pisal: »V zvezi z zagrebškimi dijaki smo začeli izdajati list Nova nada, ki sem ga za slovenske dijake jaz urejal. In tako sem bil naenkrat sredi pisateljjevanja. Začel sem pisati zgodbe in pesmi. Za gimnazijo pa se nisem več brigal in se nisem učil več ne algebre ne geometrije...«⁴ — sta bila glavna vzroka, da je po šestem razredu leta 1896 zapustil gimnazijo. Materina želja, da bi postal duhovnik, je bila že zdavnaj pokopana. Postavneга kmečkega fanta so bolj mikala dekleta kot pa asketski poklic. Zato

z domačimi ni bil v dobrih odnosih. Dve leti sploh niso vedeli zanj, ko se je potikal po Ljubljani, Zagrebu in drugod po Sloveniji.

Jeseni leta 1899 sta se z Radivojem Peterlinom-Petruško naselila v Murnovi sobi v Cukrarni pri Polonici Kalanovi.⁵ Tu so se Golarjevi gimnazijski stiki z Murnom še poglobili. Srečanja s predstavniki slovenske Moderne v Cukrarni so bila usodna za njegovo poznejše ustvarjanje. Prepisoval je Murnove pesmi in jih prebiral, se seznanjal z njegovimi obiskovalci (z Otonom Župančičem ga je odtlej vezalo dolgoletno prijateljstvo) in pisal pesmi in prozo v Angelček in Vrtec.

Rojstna hiša Cvetka Golarja na Gostečem. (Foto Aki)

Cukrarna se je Florijanu globoko vtisnila v spomin. Posebno rad se zopet spominja Murna. Njegova tragična, prezgodnja smrt je bila tudi povod Golarjevega kasnejšega bega na kmete. Oba, zaljubljena v naravo, sta se večkrat umaknila iz zatohlih zidov na Ljubljansko polje: »Njega in mene so posebno vabile njive poleti, ko sta po njih valovila rž in pšenica. Hej, greva, tu imaš braziliko za pot, me je povabil. Kadar je bil denar pri hiši, sva kadila cigare brazilike, ker so bile viržinke premočne zanj... Najin prvi cilj je bil star uljnjak že blizu posavskih vasi, od tam pa sva zavila v krčmo.«³

To, kar je svetoval Murn Janku Polaku: »Beri Kolcova!!!! Opazuj ljudi in prepusti se utisom narave...«,⁶ je gotovo ne samo enkrat svetoval tudi Furetu na takih sprehodih. S svojo beležnico, v katero je zapisoval ljudsko blago, pa mu je dal primer zbiranja etnološkega gradiva: »Na zapisovanje pregovorov, originalnih rekov itd. me je navajal Murn v Cukrarni. Kadar je kdo povedal kaj originalnega, si je vse zapisal. Potem, če sem kaj slišal, sem mu prišel praviti. Še mlad sem se zanimal za etnologijo in sem še danes naročen na etnološko revijo.«⁷

Leta 1900 se je Golar uveljavil v Ljubljanskem Zvonu. Vse njegovo literarno delo je še vedno bolj priložnostno, zraslo iz okolja, v katerem je živela trojica mladih bohemov: Murn, Petruška in Golar. Bedo in brezciljno življenje teh dni je lepo opisal Peterlin ob 25-letnici Murnove smrti: »... Hrano je imel (Murn; op. p.) pri gospodinji, midva z Golarjem sva hodila jest v Ljudsko kuhinjo, če ni bilo drugače, sva pa morala biti tudi s kosom turšičnega kruha zadovoljna. Pisali smo pa vsi podlistke in pesmi za razne liste, da smo imeli semtertja kakšen vinar v žepu... Čez dan je imel vsak svoj opravke. Midva z Golarjem sva navadno sedela v licejski knjižnici, ali pa sva pohajkovala po mestu in okolici. Hodila sva v Zeleno jamo ,kamen bližat'. Take stvari so se zdele Murnu vseeno malo preotročje.«⁵

Prav zaradi brezskrbnega življenja brez energije in višjih ciljev Murn ni posebno cenil Golarja, gotovo ga je ob njegovi bolezni motilo Golarjevo prekipevajoče zdravje in veselost. Prepustil mu je mesto sourednika pri Domovini in tako sam preživljal zadnje dni v Cukrarni. Kajti spomladi 1900 so morali vsi trije na nabor. Murn in Golar sta bila oproščena, Petruška pa je bil potrjen. Tako je zapustil Cukrarno najprej Peterlin, v začetku leta 1901 pa Golar.

O tej Furetovi službi v Celju lahko razberemo iz pisem tole:

Ko se je Aleksandrov po neuspehu pri Bambergu in Schwentnerju obrnil na založnika Hribarja v Celju, da bi mu izdal pripravljeno zbirko pesmi, mu je tudi on izdajo odklonil, pač pa ga je povabil, naj pride za sourednika njegovega lista v Celje. O tem je pisal Murn Zupančiču 6. decembra 1900: »Baš ko Ti pišem telé zadnje vrsté dobil sem ponudbo, če hočem k Hribarju v Celje, za neko vrsto podurednika Domovine. Jaz sem zadivljen. V politiki sem menda še največji ignorant... Danes še pišem v Celje, da se domemimo...«⁸ Prav nasprotnega mnenja je čez 14 dni v pismu Fanicí Vovkovi: »Zadnje dni me je ,posetil' vnovič gospod H.[ribar] glede Domovine. Jaz sem mu odpovedal kratko in jasno. Vem tudi, kakšen namen so imeli oni, ki so me priporočili. Nekaj dobrih duš imam vendar le še na svoji strani...«⁹ In če dodamo še pismo Fanicí Vovkovi 5. januarja 1901: »Zdaj je (Golar; op. p.) v Celji pri Domovini, jaz pa sem vesel, ker sem se znebil človeka z absolutno nobeno eneržijo, kakor je bil ravno on. Tudi naša sobica je zdaj mnogo bolj prostorna in domača...«¹⁰ si odklonitev službe v Celju razlagamo zelo različno: prepustil jo je Golarju, ker je upal, da se mu bo vendarle posrečilo oditi v Prago nadaljevat študij; odklonil jo je, ker mu je bila naklonjena kot miloščina ob odklonitvi njegove zbirke; prepustil jo je Furovžu, da bi se rešil »človeka z absolutno nobeno eneržijo«. — Zadnja razlaga je najbolj realna. Murnu se je bolezen obrnila na slabše in si ni upal več iz Cukrarne. O tem mi je pisal Golar: »Jeseni leta 1900 je začel Murn naglo hirati. Vprav takrat je imel ponudbo, da bi šel v Celje... Ni si več upal oditi iz Cukrarne, od svoje stare gospodinje Polonice...«⁴

Domovino je dvakrat na teden izdajal v Celju Dragotin Hribar, odgovorni urednik je bil do 21. junija 1901 Ante Beg, nato Rudolf Libensky. Zastopala je narodnoprobudno smer in se predvsem borila proti močnim celjskim nemčurjem. V Vabilu na naročbo 21. decembra 1901 beremo: »Domovina skušala je vedno odločno vršiti narodno dolžnost, zato zadela je marsikaterikrat na neprilike.« O tem pričajo celostranske konfiskacije. Murn pa pravi o njej, da »refrenira Narod in Bog zna kaj še.«⁸

Golarju je bilo delo in življenje v Celju všeč. Sam pravi: »...imel sem dovolj dela, ki me je veselilo.«¹¹ O tem piše tudi Murn: »Furovža ni več, že skoro en mesec Ti piše politične članke in ‚razno‘ in pravi, da mu je sila všeč tam gori...«¹¹

V Celju je Florijan skrbel za listek, zanj je prevajal iz ruščine in nemščine. Tu najdemo zametke njegovega poznejšega prevoda ruskih pravljic. Pa tudi originalne črtice s socialnim poudarkom je pisal. Po štirih letih potikanja se je ustalil, toda ne za dolgo. Polagoma se mu je začelo tožiti po ljubljanskih prijateljih, po svobodi in bohemski neodvisnosti, ki mu jo zavida Oton Župančič: »Čimbolj se bliža ta doba, ko bo treba vpreči se v jarem lojalne dostojnosti, tembolj se loteva žalost moje duše. Izpovem Ti, dragi moj kume, če bi ne bilo nekega faktorja (kaj se muzaš, je že tako!), nikdar ne bi sklonil vratu pod ta jarem. Sto hudičev in pol, da smo tako mal narod. Neodvisna, svobodna eksistenca je za tako delovanje neizogibna potreba — a pri nas to ni mogoče. A tako vse je utrinek, iskra — pravi plamen pa plače in se duši. A postajam sentimentalen in to ni lepo. Piši mi v kratkem, Fure moj dragi, kako kaj živiš in kaj počneš v svojem robstvu. Meni se vedno bolj zdi, da je *Tvoje robstvo jedino pravo v teh razmerah*...«¹² (podčrtal J. K.).

Fran Klemenčič: Portret Cvetka Golarja. (Slovan 1915, 44)

Leta 1905 se je po štirih letih urednikovanja vrnil v Ljubljano in najprej poskušal tu napraviti zrelostni izpit, pozneje pa v Novem mestu. V dolenski metropoli ga je spoznal Josip Vandot in opisal Golarjevo novomeško dobo: »Golar je prišel maturirat na novomeško gimnazijo z najboljšimi in najtrdnejšimi sklepi ukaželnega fanta. Za mlade literate je bila pač takrat najenostavnejša pot do spoznanja — gostilna. Zvečer naju je z Milanom Pugljem ugrabil z mestnega trga in povabil v skrito kandijsko gostilno, kjer smo do pozne ure kritično premotrili vse zadeve, tičooče se tedanje razborite literature.«¹³

Od leta 1905 do poroke leta 1924, ko se je za stalno naselil v Ljutomeru, je Golar živel v Ljubljani, razen krajših obiskov v Ljutomeru in drugod in treh let, ko je bil med prvo svetovno vojno pri vojaki, »nekaj po vojaških pisarnah, potem pa kot ‚politisch verdächtig‘ na Krasu.«¹⁴ Leta do odhoda k vojakom so najplodnejša v njegovem življenju in tudi najpomembnejša v literarnem ustvarjanju. To plodnost si lahko razlagamo:

— V Ljubljani je živel kot literat in se preživljal s pisanjem in priložnostnim časnikarskim delom (urejal je tudi tednika Slovenski Štajere in Naš list).

— Njegovo erotično življenje je bilo tedaj najbujnejše. Iz edine Golarjeve večje ljubezni, ki pa ni pripeljala v mirni zakonski pristan, se je rodil nezakonski sin Manko (pozneje ga je Golar pozakonił, sin je prevzel očetov priimek).

— Moderna se je že povsem uveljavila in s tem tudi njen sopotnik. Priljubil se je preprostim bralcem na eni strani in »silircem« na drugi s svojo neproblematično narodopisnostjo.

Ko pregledujemo Golarjevo biografijo, ne moremo tudi mimo od vsega začetka skrite želje, da bi si ustvaril dom. Že ob Murnovi smrti se je tiho zaklel, da bo napravil prav to, kar prijatelju ni bilo usojeno — da se bo poročil na kmete. Leta 1910 se je na proslavi 100-letnice rojstva Stanka Vraza v Cerovcu spoznal z učiteljico ročnih del na dekleški šoli v Ljutomeru Angelo Karba. Izkoristil je priložnost, navezal stike in jo večkrat obiskal. Ona se je tudi zavzela za njegovega sina, ki je od 1916 bival pri njej. Končno se je z njo poročil in priženil hišico v predmestju Ljutomera in gorice. Ta osnovni nagib je razkril sam: »Ko sem pisal zgodbe in pesmi o pastirjih in kraljičnah, me je obiskovala tovarišica iz zelenega Štajerja. Povabila me je s seboj v prelepe ljutomerske gorice. Spomnil sem se Murna in njegove usode in začel sem obdelovati zemljo.«⁴ K temu lahko prištejemo še ostale momente: da je bil brez mature, da se je bohemstvo izrodilo, ni bilo več »moderno«, in da so mu odbili prošnjo za državno umetniško štipendijo.

V zvezi z zadnjim je najprej prosil Ivana Cankarja, da bi posredoval zanj pri Levcu. Dne 11. maja 1910 piše Cankar Levcu: »Včeraj je prišel k meni na Rožnik mladi pesnik Cvetko Golar ter me zelo prosil, naj Vam rečem besedo v prilog ... Prosil je namreč za razpisano državno podporo, pa se boji, da bi ga deželna vlada ne priporočila, ker je (po svojih mislih) še premalo znan in pripoznan. Zato se predrznem, da Vas opozarjam na njegovo Pisano polje, ki priča, da je Golar najlepši talent med našo literarno mladino ter da je v veliki meri vreden podpore ...«¹⁴ Nato pa se je v štirih pismih obrnil še na Ivana Prijatelja. Naj citiram nekaj značilnih odlomkov: »Vložil sem prošnjo na naučno ministerstvo za razpisano umetn. držav. štipendijo pred poldrugim mesecem in zdaj bi Te vprašal, ali Ti je mogoče storiti kako pot v ministerstvo v moj prid ...«; ali: »Zdaj delam dolg in pasem lenobo bolje rečeno. Ampak z denarci bi šel na deželo in bogve, ako bi kaj znamenitega ne učinil.«; v zadnjem pismu pa toži: »Drugáče je pri nas prav fletno in prijazni in luštni ljudje smo, samo denarja nič nimamo.«¹⁵

Iz gornjega vidimo, da Golar ni imel drugega izhoda, kot da postane »odvisna kultura« — zakoten pisarček ali kmet. Izbral si je drugo s poroko, ki je bila osnovana bolj na materialnih koristih kot ljubezni. O tem, kako čudaška je bila ta poroka, pripoveduje Tilka Veber iz Škofje Loke: »Kot učenke meščanske šole smo se vedno zabavale, ko smo gledale, kako je drobila majhna drobna Angela za orjaškim Golarjem, ko sta šla v vinograd. Ona s cajno, on pa z veliko pletenko.« Leto 1924 je važen mejnik v Florijanovem življenju — za stalno se je naselil v Ljutomeru — in literarnem delu — izredna plodnost poenjuje, do poroke je pisal pesmi in prozo, po njej pa se je omejil v glavnem na dramatiko in pesmi za otroke.

Pesmi

V letih, ko je Golar živel kot literat v Ljubljani, je objavljajl pesmi v Ljubljanskem Zvonu, Slovanu in drugod. Do leta 1909 se mu je nabralo že okoli 80 objavljenih pesmi, pričel je pripravljati prvo pesniško zbirko. Vzodbuda za izdajo samostojne zbirke so mu bile gotovo Župančičeve pohvalne izjave, ki so Golarja končno privedle do nekoliko nasilnega in bujnega uporabljanja ljudskih izrazov in motivov. Dne 16. januarja 1910 je pisal Župančič Golarju iz Bregenza: »Danes sem te prečital — pa kaj prečital — povžil, posrebal, oškropil se s Tvojo roso. Kako si zrasel med travo — za klobuk bi Te zataknil. Kar nas je izšlo izpod ateja zvona, Ti edini si ostal ves mlad... preurnih krač hiti moja misel do Tebe, skida kapu i do crne klanja se Ti zemlje.«¹⁵ Na karti z nečitljivim datumom pa najdemo vse pesniške rekvizite, ki jih je Fure zelo pogosto uporabljal. Ker je vsebina značilna slika tedanjega veselega bohemskega razpoloženja, naj jo citiram:¹⁷

Jest pa pravim, kako je to, da Fureta mi ne vidi oko, al' sem jest slep, al' je tak dan, da je megla po vsi Ljubljan, al' je tok mraz, da pod kovtram je skrit, al' je tok suh, da se skozenj vid', tako jest gruntam semterke, pogruntam marskej, tapravga ne.

Pa če oko mi zanj ne ve, ga bo našlo moje srce, je zdaj tak čas, de je zima mraz, da se ne ljubi tičkam pet, da ni nobene rožce v cvet, al' jest pa poslušam in slišim en glas, ki ni tenor, pa tud ne bas, če b' bil to čmrlj bi brenčal, če b' bil to medved bi renčal, čeprav ne brenči, čeprav ne renči, pa vendar skržat ne muren ni, to je pa zagvišno škrjančkov glas, le kako da prišel je pozimi k nam v vas.

Pa men' ena žlahtna rožca diši, ki gattroža in lilija ni, ni nagelj deb' dal ga ljubci v spomin, ni roženkravt ne rožmarin... ni od polja, pa tud' ne od vrta, to bo zagvišno ta vinska trta, to bo pa gvišno njen sinček rumeni in sladki vinček.

Jest grem za tem glasom za duhom tem, tam Fureta najdem jest dobro vem, jest vem pa, da Fure škrjančka napaja, da cvička... rebulje mu daja, pa kadar škrjančka tako napoji, ga pod nebo in pod sonce spusti, pa škrjanček njegov tako žvrgoli, da kedar slišim njegov glas, bi rekel pozimi, da žito gre v klas. Pa nisem še čisto nič vprašal in vendar sem Fureta našel. — (Vse podčrtal J. K.)

Bolje bi ne mogel opisati izrazoslovja Golarjevih pesmi, kot je to storil Župančič na tej priložnostni razglednici. Videti je, da je bila program, ki ga je Fure uresničeval v vseh pesniških zbirkah, kjer vsepovsod »žgoli škrjančke« in »žito gre v klas«. Prijatelj je pozabil le še na »rdeči mak«, ki je Golarju tudi zelo pri srcu.

Župančič je tudi posreboval pri založniku Schwentnerju za izdajo prve Golarjeve zbirke. Dne 23. marca 1909 je pisal Golarju: »Hkrati s to karto odposlal pismo Schwentnerju. Torej — če si že vse definitivno uredil, pot pod noge.«¹⁶ Vendar je Schwentner zbirko odklonil. Leto dni pozneje pa sta mu Kleinmayr & Bamberg izdala Pisano polje (Ljubljana 1910). Torej je tudi 31-letni Golar eno leto iskal založnika.

Ker je Golar precej pesmi iz zbirke objavil v revijah do 1910, nam bo za pregled njegovega pesniškega ustvarjanja zadostovalo, da v skopih obrisih prelistamo Pisano polje.

Pesmi uvaja »geslo«, ki si ga lahko razložimo tako, da mu je smrt ugrabila njegov vzor (Murna). S tem so bili pokopani tudi višji cilji in ideali, toda v njem je ostala še skrita želja po pesnikovanju in ta ga sili, da v pesmi išče *sonca in vedrine*. To je ena najznačilnejših potez v Golarjevem ustvarjanju. V najgloblji bedi, ki jo je spoznal v Cukrarni, poje optimistične pesmi o polju in ljubezni, ne pa o težkih socialnih krivicah. Optimizem, »pomanjkanje eneržije« in pesniškega talenta ter težnje, da ne bi bil epigon Moderne, so bili glavni vzroki, da je ob splošnem epigonstvu šel svojo pot, ki ne pozna večjih socialnih pretresov, hotel je zbežati smrti, ki ji je bil priča v Cukrarni.

Zbirka je razdeljena v šest oddelkov, ki jim ne najdemo večjega vzroka za razvrstitev, razen nekih splošnih oznak. Te pa ne veljajo za vse pesmi v posameznih skupinah. Med posameznimi oddelki ni ostre meje niti vsebinsko niti oblikovno. Povsod najdemo kmečke motive, pa tudi pesmi, nastale v ožjem stiku z Moderno. Oblikovno so prav tako po vsej zbirki pomešane jamske in daktilske štirivrstične in dvovrstične kitice po vzoru narodne pesmi, pa tudi oblike svobodnega verza.

Po glavnem poudarku bi označil posamezne cikle takole: V prvem ciklu kmečkih pesmi prva (Sveti plamen) sploh ne ustreza tej oznaki. Je le širokopotezni uvod, programska pesem pod Župančičevim vplivom, ki izraža željo po svobodi. Ker pa je to edina tovrstna pesem v celotni zbirki, vsa revolucionarnost, vžgana ob Moderni, kmalu popusti. Tej slede slike pomladnega in poletnega polja (z značilnimi naslovi: Pisane poljane, Svadba na poljani, Med žitom in klasjem, itd.), polne pisanih prizorov iz narave, barv, predvsem rdeče barve maka in detelje. Ne manjka tudi škrjančka, ki smo ga spoznali že iz dopisnice Otona Župančiča. Te nametane slike imajo edini namen, ustvariti pri bralcu nekakšno vizuelno predstavo, vtis, impresijo narave, ne pa buditi v njem čustveno sozvenenje. Med najboljšimi v tem ciklu je Mlada pesem zaradi svoje enostavnosti in neposrednosti. Sledijo krajše lirične pesmi po narodnih motivih, v katerih (Jutro, Voščilo, Zaljubljena) pesnikova osebnost še bolj izstopa iz narave. Vendar pa veje iz vseh pesmi le bolj splošno pesniško ljubezensko čustvo. Tretji je cikel, ki nosi pečat vpliva Moderne. Tu so nanizane pesmi, polne bujne erotike (Malodruglačna, V ognju) in razmišljanja (Jaz hočem, Neznancemu znanu). Zadnje, ki govore tudi o brezizhodnosti in malodušju njegove dobe, dokazujejo, da je bil Golar sposoben tudi globljih misli in ne samo zunanjega bleska. Sledijo melanholične pesmi, kjer toži o svoji borbi med željo po ustvarjanju in svojo nezmožnostjo (Melanholični sonet), izraža poslednjo željo, naj bi ga pokopali na polju (Grob na polju — z značilnim koncem, kjer so zbrani vsi trije pesnikovi simboli: zarja, pesem in škrjanček), prisluhne odmevu daljnega panteizma (Morska pesem) in tako dalje. Med pesmimi z baladnim nadihom izstopata v motiv detomorilke poglobljeni motiv nezakonske matere (Balada o detetu) in lep baladni opis smrti mlade matere (Poletna romanca). Ostale pesmi niso pomembne niti vsebinsko niti po pesniški obdelavi. Cikel Iz bosanskega privoja, vmes narodni jugoslovanski motivi, je edini, ki ima posebno označbo. Obsega sedemindvajset pesmi, ki so nastale pod vplivom srbske, bosenske in hrvaške narodne pesmi, s katero se je Golar seznanil že kot urednik zagrebške Nove Nade. Da bi ohranil narodni duh, je uporabil celo srbohrvaške izraze (n. pr.: karanfil, lečnik, šetal itd.). Pesmi so tekoče in odsevajo duha in izraz bosenske pesmi, kljub temu pa čutimo, da so le prenos, tuj našemu jeziku in občutju, ki izpade kot literarna kaprica svoje dobe.

Naslednja zbirka *Rožni grm* (Tiskovna zadruga, Ljubljana 1919) predstavlja višek Golarjevega pesniškega ustvarjanja in je njegova najboljša pesniška zbirka. V njej se je povsem posvetil slikam iz narave in kmečki idili od setve do žetve in tako postal naš edini večji folklorni pesnik. »Svoj slog« je dognal do kraja, vplivi so zbledeli. V štirih oddelkih, kot da bi mislil na štiri letne čase, nam razkriva pomladna razpoloženja (Pomladni viharji, Sveti Gregor, April), skrivnosti poletja in kresne noči (Junij, O kresu), bogastvo jeseni in toplo domačnost zimskih večerov (Zimske kitice). Med najboljšimi je pesem *Grozdek gre k maši*, v kateri je združil fantastični domislek o grozdkih z nedeljsko sliko vasi, ko se opravilo konča v gostilni, in obenem neposredno in duhovito zadel duha in nagne naše vasi. Kmečkim motivom s polja je pridružil še gozd in čebelnjak.

Vojna ni pustila globokih sledov v Golarjevi pesmi. Prešerno šegavo in obenem pretresljivo se je spomni v-ponarodeli in uglasbeni *Pelin roži*, kjer nas preseneti njena jedrnata učinkovitost. Vojnih strahot se je dotaknil v *Begunčevi pesmi* in lepi *Pesmi o liščkih*. V njej se kot vojak na fronti v »dimih in ognju« med »točo železno« zagleda v domači sončni vrt, kjer gnezdiijo liščki in se odpravljajo v svet. Izgubo Koroške pa po Župančiču refrenira v pesmi *Gospa Sveta*.

V tej zbirki je pesnik iznajdljivo izkoristil vsak najmanjši dogodek v podeželski naravi in kmečkem življenju in ga pesniško obliil z mavrico barv. Skozi zunanjo podobo je pokazal tudi na nekatere probleme, vendar pa je ostal pri svojem načelu veselega optimizma in šegavosti. Ker pa mu je bila najbolj všeč zunanja pisana podoba in ni razširil tematike in je poglobil, se je že s to zbirko izpel in mu tako za zadnji dve ni skoraj nič ostalo.

Poletno klasje (Zvezna tiskarna in knjigarna, Ljubljana 1923) je bilo pravzaprav le založniško dejanje. O tem priča tudi notica na naslovnem listu. Od okoli 150 pesmi je samo 20 novih, precej jih ima zamenjane modernistične naslove z začetnimi verzii. Od novih ni niti ene, ki bi dosegla najboljše pesmi prejšnjih zbirk. So le dopolnilo, ki naj pritegne radovednega bralca. Geslo te zbirke: »Skozi tajne grem lesove, iščem pota, zvezde nove, da napijem se vedrine jasnih žarkov in sinjine.« je lahko geslo celotnega Golarjevega dela, najbolj pa bi veljalo za *Rožni grm*, ne pa za tretjo zbirko, kjer so pota in oblike iste.

S pritegnitvijo četrte zbirke *Njiva zori* (Samozaložba, Ljubljana 1927), ki po izidu dejansko ne spada v to obdobje, pač pa po nastanku večine pesmi, lahko zaključimo kratek pregled Golarjevega pesniškega ustvarjanja od 1900 do 1924. Tudi ta zbirka je v glavnem ponatis, in sicer tistih pesmi iz *Rožnega*

Naslovna stran
prve Golarjeve pesniške zbirke iz leta 1910

grma, ki niso bile ponovno objavljene v Poletnem klasju. Vendar je ob sicer majhnem številu pesmi več novih. Te kažejo, da se je pesnik preselil v gorice med vinograde (V goricah, Noč Svetega Martina), mojstrsko ujel utrip viničarskega življenja, se vživel v skrivnosti noči sv. Martina in tako razširil motivno in pokrajinsko raznolikost svojih pesmi. Močnejše se v tej zadnji zbirki pokaže zopet Župančičev vpliv v Molitvi in Viharju svobode, kjer Golar bolj deklarativno razkazuje svojo brezmejno ljubezen do domovine. Od narodnih motivov izstopa Javor in Majda, v njej je zopet združil človeka z naravo v nerazdružno celoto.

Kritika je Golarjevo prvo pesniško zbirko sprejela, kolikor jo sploh omenja, zelo različno. Že tu čutimo dve skrajnosti, ki sta spremljali vsa njegova naslednja dela: veliko hvalo (Ljubljanski Zvon, Slovenski Narod) in ostro kritiko (Dom in svet, katoliška kritika).

Milan Pugelj je zapel prijatelju v Ljubljanskem Zvonu hvalnico,¹⁸ ki je v glavnem poetično prednašanje vsebine in citiranje verzov. Ugotavlja, »... da se vse iskri v blestečih primerah... vsa priroda živi, poje in vriska«. O pesniku pa pravi: »Ni mislec, pač pa umetnik«, celotna zbirka pa »ima na sebi znak in specijalnost domače grude«.

Nasprotno pa v Domu in svetu¹⁹ zasledimo le kratko notico. »Zbirka pesmic, preprostih, gladko tekočih in zloženih tako, da v ničemer ni razločka...« Ostreje karakterizira pesnika dr. France Koblar.²⁰ Golar mu je edini, ki je preostal iz »findesièclovskega« salonskega kmetovanja in stoji v prvi knjigi med Murnom in Župančičem. »Nedostaja pa mu po eni strani tiste srčne tesnobe in nesoglasja do predmeta, kakršno ustvarja pesnika kot je bil Murn, po drugi strani pa nima pogona nad predmetnost, nima vznika v višji svet, kjer živi pesem takratnega občutja, zlasti Župančičeva. Golar ostaja pri samem predmetu, ga obliva z barvo in zanosom, da v delavnik praznično zaživi...« Na koncu Koblar dostavlja: »Ne moreš se ubraniti vtisu, da imaš pred seboj kmečko oblečenega literata, ki trubaduri.«

Rožni grm se zdi Koblarju boljši, globlji, zameri pa Golarju, da mu je »skoraj edina in najvišja misel neomejeno rajanje in vrtoglavljenje preko sveta.«²⁰ France Bevk pripominja o tej zbirki: »Bil je Murn stolpen z naravo, bolj njen duh in nje notranje bistvo, lepši, globokejši, a je Golar realnejši, širši, bolj na prostor naše domovine omejen in to mu daje posebno individualiteto.«²¹ Petruška pa je, navdušen nad zbirko »čisto narodnega pesnika«, zapisal v Slovencu²² nemogočo primero: »Razlika med Murnom in Golarjem je pa taka, kakor med kmečko oblečenim slabičem-meščanom in pa gorenjskim kmetom-korenjakom.«

Katoliški kritiki je Poletno klasje le izdajateljski podvig, Radivoju Peterlinu pa izbor ob 25-letnici Golarjevega literarnega delovanja in ob tej priliki zopet poudarja popularnost in nacionalnost njegove pesmi. Slednjo povzdiguje tudi Vandot ob oceni zadnje zbirke Njiva zori in pravi: »Golarjeva najnovejša zbirka je nekaj posebnega sredi današnje literarne mizerije.«²³ Večno ponavljanje pa je spregledalo celo Jutro: »V Njiva zori so zopet ponatisi, kar se nam ne zdi preveč umestno... To kar je opeval v prvi zbirki izraža v novih pestrih variacijah še dandanašnji... Golarjeva pesem ima v primeri z Murnom in Kettejem slikovito barvitost, najbližja je našemu impresionizmu.«²⁴

Josip Vidmar je najbolje ocenil Golarja kot pesnika, ko je ugotovil, da gleda naravo in kmeta enostransko, da so mu globlje in višje strani življenja tuje in je njegova pozornost usmerjena bolj na izraz, zvočnost, lahko tenko-

čutnost in oblikovno prijetnost stiha. »Zato je njegova pesem bolj prikupna kot izrazita in bolj prijetna kot intimna.« Čeprav meni, da je število dobrih pesmi neznatno, je Vidmarju Golarjevo delo vendarle »zvesta in poštena izpoved njegovega resničnega obraza«. ²⁵

Iz vsega tega pregleda lahko zaključimo.

Že Golarjeva prva pesniška zbirka nam kaže ves njegov pesniški razvoj, ki je z njo v glavnem tudi zaključen. Ob Moderni je začutil dih »fin de siècle« v Cukrarni in ga ponesrečeno tudi posnel. Ni pa imel energije in tolikega pesniškega duha, da bi se lahko postavil ob močne pesniške osebnosti, kot so bili Murn, Kette in Župančič. Zato si je izbral lažjo pot v samosvoje predmetno posnemanje narodne pesmi, ki je bilo ob zadnjem boju avstrijskih narodov za nacionalno osvoboditev aktualno in moderno in mu je že vnaprej zagotavljalo uspeh. Z usmeritvijo na to pot je opustil socialno motiviko, čeprav jo je lepo nakazal v pesmi Težak. Vsebinski krog pesmi se je vedno bolj zoževal in se v naslednjih zbirkah popolnoma omejil na barvito zunanje opisovanje narave in na kmečko narodopisno motiviko. S tem, da je to svojo posebnost do kraja dognal (Rožni grm) in gledal na naravo in kmeta le z vesele, celo fantazijske strani, je končno zašel v slepo ulico, v ponavljanje (Poletno klasje, Njiva zori) in nazadnje v pesniško neplodnost. Kljub vsem tem ugotovitvam pa je postal in ostal Golar naš najboljši narodopisni pesnik, ki je ohranil v pesmi poznim rodovom običaje in občutja naše vasi, ki jim je bil priča na lepem Gostečem, in obenem svojstveno združil človeka z naravo.

Cvetko Golar je tako postal literarni pendant Vurnikovim poskusom slovenskega sloga v arhitekturi in delom naših Vesnjanov v slikarstvu. Posebno blizu je Maksimu Gaspariju (ta je opremil večino njegovih knjig) in loškemu rojaku Gvidonu Birolli. In kot se je delo Vesnjanov oplodilo ob impresionizmu in secesiji ter v stiku z njima našlo dovolj moči za odklon pod geslom »iz ljudstva za ljudstvo«, tako se je tudi Golarjeva pesem oplajala ob simbolizmu, iz katerega je pesnik prevzel veselje do simboličnih izrazov in primer, in impresionizmu, od koder je jemal snope svetlih barv. Vse to je prekvasil z duhom kmečkega človeka, svojskim optimizmom in hudomušnostjo ter v preprosti kratki obliki narodne pesmi našel pot tudi pod slamnato streho preprostega človeka. Značilno je celo to, da je Golar prav tako kot Gaspari s svojimi razglednicami, zelo drag izseljencem v Ameriki, ker jih spominja na rojstni kraj. Mnogi so primerjali Golarja rojaku Groharju, toda Groharju je motiv doživetje, Golarju pa dogodek, ki ga le obliva z impresionističnimi barvami in ima tako mnogo več skupnega s figurativnim realistom Gasparijem.

Korenine Golarjevega nagiba v narodopisnost lahko iščemo že pri Trdini, preko njega pa vodi pot v rusko literaturo slavjanofilov. Iz njihovih virov je verjetno črpal Golar, ko je zbiral in prevajal ruske pravljice za zbirko Carjevič Ivan (Ljubljana 1922). Če k temu dodamo še: vpliv Josipa Murna — vseskozi je Golarju velik vzornik in vodnik, na izletih mu je gotovo vcepjal veselje do narave in občudovanje preprostega človeka — in vpliv Koljcova — nanj ga je prav gotovo opozarjal Murn, vpliv pa je enostranski, formalistični in le delno vsebinski, kajti Koljcov je videl tudi tegobe ruskega kmeta in tožil o svojem žalostnem življenju naravi, tega pa pri Golarju ni — smo gotovo našli pot do pesnikove svojskosti ali osebnega stila, značilnega tudi za Gasparija, če že stavimo primeru.

Zanimanje za ustno izročilo naroda, vnašanje narodnega duha v umetnost, težnja po nacionalnih stvaritvah, pa je brez zgoraj navedenih vplivov že tako prevečala vse tedanje življenje.²⁶ Tu najdemo tudi ključ takojšnjega Golarjevega prodora v literarne revije, Župančičevih pohval in laskavih ocen predvsem liberalne kritike. Vendar pa je iskanje formalnega narodnega občutja in izraza, včasih je kar nasilno in literarno, vzelo mnogim pesmim notranje občutje in harmonijo.

Proza

Z ustvarjanjem v prozi je pričel Golar istočasno kot s pisanjem pesmi. Že v *Angeljčku* in *Vrtcu* leta 1899 obuja spomine na otroška leta. Kot sourednik *Domovine* je pričel pisati krajše priložnostne sestavke za podlistek (na primer *Anka* potuje k vstajenju, *Domovina* 1902, št. 25), vendar je Golarjeva proza do leta 1906 nastajala res le priložnostno. Šele ko je bil okoli 1906 njegov pesniški razvoj že skoraj zaključen in je objavil že dovolj pesmi za prvo zbirko, se je načrtno lotil proze. Slovenska Matica je mlademu prozaistu na široko odprla vrata in mu do leta 1909 objavljala po enega ali dva prozna sestavka v *Zabavni knjižnici* in *Knezovi knjižnici*. Napisal pa je tudi celo vrsto podlistkov v *Slovenskem Narodu*.

Po presledku v letu 1910, ko je vendarle našel založnika za svoje pesmi, je gojil prozo intenzivno do leta 1914. Takrat so izšle *Kmečke povesti* (*Knjižnica Slovenskega ilustriranega tednika*, Ljubljana 1914). V to prvo knjigo proze je pisatelj izbral v glavnem dela iz objav pri Slovenski Matici in drugod, predvsem tista, ki se odlikujejo s pravljlično, etnografsko obarvano fantastiko. Ni pa izbral zelo realističnih sestavkov, kot je n. pr. *Tesar Aleš* (*Zabavna knjižnica XVIII*, 1906). Tako zopet tu zaslutimo tisti hoteni poudarek posebnosti, nacionalnosti, željo po ugajanju in lahкотnosti.

Kmečke povesti so izbor najboljših Golarjeve proze do leta 1914 in vredne podrobnejše obdelave. Vsebujejo sedem krajših zgodb. V povesti *Lovec Klemen* je pisatelj literarno preoblekel pravljlični motiv »divje jage« (pri Nemcih ga najdemo kot *Die Wilde Jagd und der Wilde Jäger*). Pri nas se je ta motiv udomačil v pohorskih pravljicah,²⁷ zapisan pa je bil že leta 1850 v *Slovenski čbeli*.²⁸ Ta zapis je motivno skoraj enak Golarjevemu.

Medtem ko je *Lovec Klemen* le literarna obdelava pravljličnega motiva, pa se v povesti *Lenčica* in *zmaj* prepleta pravljlični motiv o zmaju — vsako leto je požrl devico — s praznoverjem neveste *Lenčice* in navado, da dekle, ki se hoče tisto leto poročiti, mora očistiti žrelo izvira. Oba motiva je Golar povzel iz ljudskega izročila v okolici *Pungerta* in *Gosteč*. Preteklost je simbolično povezal s sedanostjo. *Lenčico* reši iz žrela *Pavle*, kot je *kraljevič* v pravljici otel *kraljično*.

O *Gradišču*, manjšem griču nad *Gostečem*, kjer so še vidni nekdanji ostanki »gradu«, je ohranjenih več zgodb v ljudskem izročilu. Eno od teh je uporabil Golar za povest *Dve nevesti*. Spletel je zopet gornji podobno zgodbo, povezujoč pravljličnost in sodobnost.

Literarna obdelava narodnega motiva je v tej knjigi še zgodba *Katrica* in *hudič*. *Katrica* se zareče, ko jo snubi oče *Beloglavec*, »da bi raje hudiča«. *Hudič* to sliši in se res pride ženit. Zgodba — kot da bi ušla s panjskih končnic. Lokaliziral pa jo je pisatelj, kot ostale, v domači kraj.

Ostale tri zgodbe so sodobne, a povezane z ostalimi s simboličnostjo, idiličnostjo in praznoverjem, ki ga odkriva pisatelj tudi v njih. Najboljša od

vseh v Kmečkih povestih je ona O hudem kovaču, mladem vdovcu. V tej povesti je Golar z neverjetno natančnostjo in posluhom ujel preprosto, robato nežno psiho »hudega« kovača. Opisi občutij očeta in bolnega otroka so res prava mojstrovina. Druga, Pastirska ljubezen, je idila, prijetna, nežna zgodba pastirčkov iz loških hribov, preveč nežna in idilična, da bi bila lahko resnična. Zadnja povest V leščevju — grozotni vaški motiv — ji je pravo nasprotje. Ajko iz ljubosumnosti, ker je oče peljal v gostilno hčerko namesto njega, reče nevedni sestrici, naj je v leščevju strupene jagode.

Kmečke povesti so izšle v drugi izdaji deset let po prvi, leta 1924. Tudi to je opremil Maksim Gaspari. Golar pa ji je dodal štiri nove zgodbe, dve sodobni in dve etnološki. Sodobna s socialno motiviko je Marjanica (pastirica hrepeni po mestnih dobrotah in zamenja oblekico za prgišče češenj); Svetnik je zgodba kmečkega praznoverja (vsak kmet časti svojega zavetnika, zato kmet Ferjan zažge hišo, ker hoče dokazati, da mu bo svetnik pomagal, toda hiša zgori); Cerkovnik in sveta Barbara je legenda o slepem cerkovniku, ki veruje, da mu bo podoba svetnica vrnila vid; Pri jelenovi maši pa obravnava star ljudski motiv (jelen z mašnim plaščem in kelihom med rogovi se pokaže nedeljskemu lovcu, ki ni šel k maši).

Med prvo in drugo izdajo Kmečkih povesti pa je Golar pripravil še novo knjigo proze z naslovom Pastirjeva nevesta (Učiteljska tiskarna, Ljubljana 1923). Zbirka ni enotna in napravi vtis, da je avtor vanjo pobral vse, kar je imel trenutno pri roki. Vsebinsko bi snov lahko razdelili v naslednje skupine: Prevladujočo etnološko smer Kmečkih povesti zastopa tu samo zgodba o zakleti kraljični (Pastirjeva nevesta); fantazijske zgodbe, ki odpirajo filozofijo o enotnosti vsega stvarstva in zlivajo človeška, živalska in rastlinska občutja v harmonično celoto (Kresna noč, Zamišljeni vir, O miški srebrno prepasani); realistično kmečko snov zastopata dve povesti (Oče in sin Tomaž z refrenom Golarjeve odločitve, da ne bo »gospod«, ampak kmet, in Beli in rdeči petelin); da je neenotnost še večja, je pisatelj tem povestim in romancam dodal še podlistkarske novelice (Gospa Lilija, Pesnikovo maščevanje, Dobri prijatelji) iz literatskega bohemskega življenja, priložnostno legendo (Trije kralji) in uvodno noveleto k povesti Bratje in sestre v Gospodu (Prerokovanje).

Bratje in sestre v Gospodu je impresionistična slika našega bohemstva v začetku 20. stoletja, ki s prvo izdajo v Knezovi knjižnici (1909) začenja, z drugo (Ljubljana 1925) pa zaključuje glavno razdobje Golarjevega ustvarjanja v prozi. Poznejše objave proznih del so v glavnem ponatisi ali predelave prejšnjih motivov.

Gasparijeva oprema
druge izdaje Golarjevih Kmečkih povesti
iz leta 1924

V teh »sanjah poletnega jutra« je nanizal pisatelj pisano sliko življenja naših »modernistov«. To bohemstvo ni več pristno — svetovljansko, marveč naše domače, iz njega le tu in tam prosevajo pogledi v svet (n. pr. satanizem, citati Baudelaira). Sanje so zavite v pravljlično zgodbo, ki je simbol bohemskega hrepenenja po nenadni sreči (kraljična povozi pesnika Pogodina in mu zato nakloni precej denarja). Ogrodje zgodbe je sicer fantastično skonstruirano, zato pa se skozenj še močneje kažejo realne slike bohemskega življenja. V prvih šestih poglavjih je Golar razpletel zgodbe štirih umetnikov in njihovih »hišnih gospodičen«, v naslednjih šestih pa se ta ljubezenska razmerja razrešijo. Ta zunanji okvir pa je dal pisatelju možnost, da je vanj obesil posamezne manumentalne slike, polne impresionističnih barv (zlata, rumena, rdeča), simbolov (simbolika Glavarjevih slik, simboličnost celotnega dela) in vesele brezskrbnosti (gostija v drugem poglavju, poroka Janeza Cesarja itd.). Prav posameznosti, ki jih je Golar izdelal čisto slikarsko (n. pr. opis Glavarjevega ateljeja, Ciličina poroka, Klarina smrt), dajejo delu svojo ceno. Delo kot celota pa je razdrobljeno in preveč jasno kaže sledove skonstruiranosti. Golar ni mojster velikih kompozicij, ampak le drobnih slik. Dokaz za to so tudi Bratje in sestre v Gospodu. Obenem so te »sanje« tudi avtobiografske. O tem priča opis »literne hiše« — Cukrarne, rekviziti (pipa itd.), izrazi (»se klanjam do zemlje črne« itd.), ponekod pa pretresljivo doživeta resničnost teksta (n. pr.: »Drugi dan je imel Matija Glavar še toliko denarja, da je kosil in večerjal, tretji dan je sedel samo opoldne k pokriti mizi in četrti dan je imel še za kavo v kavarni, ki jo je izpil za zajtrk, kosilo in večerjo.«).

Golarjevo prozo je kritika v glavnem ocenjevala ugodno, a zelo skopo, tako rekoč mimogrede ob ocenjevanju izdaj Slovenske Matice.

Adolfu Robidi je všeč to, da je »toliko pristno slovenskega v Golarjevi povesti, kot da jo je spisal moderni Jurčič ali Kersnik«. ²⁹ Rado Murnik pa ocenjuje pisatelja takole: »Ni tako izrazita, tako markantna individualnost kakor Cankar, a ljubezniv in prikupen novelist bogate fantazije in prijetnega pripovedovanja.« ³⁰ Govekarju pa so Kmečke povesti šopek narodne poezije »odličnega prozaista prav originalnega značaja«. ³¹ Tudi Ljubljanski Zvon v glavnem citira vsebino in hvali Golarjevo zajemanje pri ljudstvu. Katoliška kritika ni tako radodarna s pohvalo; šele leta 1925 je Koblar ugotovil, da Golar prenaša kmečko starino v logično oblikovanje, ki je bistvo proze. To pa mu ni v celoti uspelo, kajti »pravljica noče razlage, ker ima svojo posebno vzročnost, ki je vsaka druga, samo racionalistična ni«. ²⁰

Značilne pa so ocene knjiže Bratje in sestre v Gospodu. Leta 1910 jo je v Domu in svetu Lenard Leopold popolnoma odklonil. »Čitatelj, ki bi se hotel mučiti, da bi iz tega spisa izžrel kako misel, bi pač slabo uporabil svoj čas in trud.« Vse mu je samo postavljanje stavka k stavku in »formalistika je popolnoma ubila predmetnost«. ³² Ob drugi izdaji pa je France Koblar že našel delu pravo mesto, ko pravi, da je najboljše delo Golarja, ki »sicer nima smisla za zgradbo zgodbe, pač pa veliko zmožnosti v podajanju impresije«. Ugotovil je, da je to slika bohemstva Moderne, ko je popolnoma prelomila z domačim »realizmom«, ob katerem sta našla življenjske vrednote le Župančič in Cankar, pri mlajših pa je ostala le literatska poza. ³³ Dr. Ivan Merhar pa v Ljubljanskem Zvonu pravi tole: »Zdi se mi, da je to delo nekak obračun s preteklostjo, zato utegne postati pričujoči Golarjev umotvor znamenit mejnik v razvoju naše umetnosti.« ³⁴

Po tem pregledu Golarjeve proze lahko ugotovimo naslednje.

Snovno zasledimo pri njej dvcjnost kot pri poeziji. Prvič: Vpliv Moderne, predvsem Cankarja, se kaže v »literatskih« novelah, ki so prav zaradi šibke socialne note brez globine, zaradi realističnega opisa pa so postale formalistično vsakdanje, zdolgočasene in so se končno spremenile v podlistek, iz katerega so tudi izšle. Višek je ta snov dosegla v najdaljšem Golarjevem tekstu *Bratje in sestre* v *Gospodu* zaradi nenavadne obdelave in skrite resničnosti. Knjiga je zanimiv in neposreden dokument svojega časa. Drugič: Golar je prenesel iz pesmi v prozo narodne motive in tako ustvaril pri nas nov tip kmečke povesti. Pravljico iz ljudskega izročila je literarno predelal, jo psihološko poglobil in večkrat povezal s sodobnimi zgodbami, ki so jim pravljice nezavedno gibalo ali simbol. Preprostim kmečkim pesmicam pa ustrezajo realistične kmečke povesti, navadno skonstruirane. Najraje pa ima Golar idilične prizore pastirjev in pastiric in njihove ljubezenske zgodbe. Osnove obdelanih zgodb še danes lahko najdemo v ljudskem izročilu v okolici Gostec. Bolj preproste kmečke zgodbe smatrajo kmetje v okolici Sore že za svojo last, in prav to jim daje svojo ceno.

Oblikovno najdemo pri prozi iste vplive kot pri poeziji. Golar ljubi simboličnost dogodkov, impresionistično barvitost, fantastičnost in poetično idilo, ki jih meša s čistim realizmom. Ni mojster daljše kompozicije, obvlada pa obliko novele ali krajše povesti. Golarja pesnika čutimo tudi v prozi. Jezik je poln ljudskih rekel, pregovorov in izrazov, lep in jedrnat v kmečkih povestih, izumetničen in »literatski« pa v novelah iz bohemskega življenja. Pomen Golarjeve proze je torej dvojen. S knjigo *Bratje in sestre* v *Gospodu* nam je pokazal in zaključil dobo bohemstva in Moderne. S kmečkimi povestmi pa je dal zgled umetniške obdelave ljudskega izročila in nam ga obenem tudi ohranil, v realističnih povestih pa nam je ohranil tudi posebnosti takratnega kmečkega življenja. Njegova najboljša dela so si pridobila tudi umetniško ceno, ki je nihče ne more oporekati.

*

Leta 1924 se je Cvetko Golar umiril in našel zatočišče v Ljutomeru, daleč od priljubljenega rojstnega kraja. S kmečko tematiko se je že izpel v poeziji in izpovedal v prozi, preselil se je na drugo področje — v dramatiko. S tem se prične novo obdobje njegovega življenja in dela.

O p o m b e

1. Jože Župančič, Cvetko Golar, Naš rod 1940/41, str. 129—152. — 2. Muzejski arhiv Škofjeloškega muzeja, sign. Š. 147, 148, 149, 150; Letna poročila št. 186—191, Zlate bukve 201. — 3. Tipkopis z naslovom *Radio Ljubljana, Posnetki Cvetka Golarja* (5 strani). Last Cvetka Golarja. — 4. Pismo Cvetka Golarja Janku Kreku 11. aprila 1958. Last naslovnika. — 5. Radivoj Peterlin-Petruška, V stari Cukrarni, *Jutro* 1926, št. 157. — 6. Murn, ZD II, str. 78. — 7. Razgovor Ivana Vebra in Janka Kreka s Cvetkom Golarjem v Ljutomeru septembra 1957. — 8. Murn, ZD II, str. 144. — 9. Prav tam, str. 172. — 10. Prav tam, str. 173—174. — 11. Prav tam, str. 147. — 12. Nedatirano pismo Otona Župančiča Cvetku Golarju (verjetno iz časa okoli leta 1900) v korespondenčni zbirki Cvetka Golarja. — 13. Josip Vandot, Cvetko Golar, Gledališki list SNG Drama 1951/52, št. 7. — 14. Pismo Ivana Cankarja Frančišku Levcu 11. maja 1910 v PIC I,

str. 310. — 15. Štiri pisma Cvetka Golarja Ivanu Prijatelju v rokopisnem oddelku NUK, sign. Ms 895/2—5. — 16. Pismo v korespondenčni zbirki Cvetka Golarja. — 17. Razglednica Otona Zupančiča z naslovom Gospod Anton Lajovic (za Fureta) z nečutiljivim datumom v korespondenčni zbirki Cvetka Golarja. — 18. LZ 1910, str. 307—310. — 19. DS 1910, str. 255. — 20. DS 1925, str. 92—94. — 21. DS 1919, str. 166. — 22. Slove- nec 1919, št. 126. — 23. Orjuna 1927, št. 19. — 24. Jutro 1927, št. 80, str. 11. — 25. Josip Vidmar, Literarne kritike, Ljubljana 1951, str. 255—259. — 26. Primerjaj: norveške sage, Ilesičev »ilirizem« itd. — 27. J. Tomažič, Pohorske pravljice, Ljubljana 1942, str. 173 do 179; Paul Schlosser, Bächen — Sagen, Wien 1956. — 28. Nočni lovec, Slovenska čbela 1850, str. 6. — 29. Slovan 1908, str. 155—157. — 30. SN 1909, št. 14. — 31. Slo- van 1915, str. 29. — 32. DS 1910, str. 89—91. — 33. DS 1926, str. 128. — 34. LZ 1910, str. 371—372. — Kjer koli ne omenjam posebnega vira, so podatki posneti iz razgovorov s Cvetkom Golarjem septembra 1957 in spomladi 1958.